

Titel: Begrebet Angest

Citation: "Begrebet Angest", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K4*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 1997-2003 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-ba-txr-shoot-ide127812f-1d15-40f7-b3ea-286bc532eff2.pdf> (tilgået 29. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K4

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

Tekstredøgørelse

1. Bibliografiske data 307
2. Manuskripter 308
3. Tilblivelseshistorie 317
4. Udgivelsesmåde 332
5. Anden udgave, 1855 334
6. Tillæg 337

1. Bibliografiske data

Begrebet Angest. En simpel psykologisk-paapegende Overveielse i Retning af det dogmatiske Problem om Arvesynden af Vigilius Haufniensis var færdig fra Bianco Lunos Bogtrykkeri 11. juni 1844. Bogen udkom 17. juni og kostede 1 rigsdaler.* Samme dag udkom *Forord. Begrebet Angest* (forkortet BA) kunne fås hos universitetsboghandler C.A. Reitzel. Formatet er lille oktav, ca. 126 x 192 mm.* Omfanget er 192 sider, hvilket svarer til 12 ark. Bogens første 8 sider er upagineret. Titelbladet gengives på illustration 13

Begrebet Angest.

En simpel psykologisk-paapegende Overveielse

i Retning af det dogmatiske Problem
om Arvesynden

af

Vigilius Haufniensis.

Kjøbenhavn.

Faaes hos Universitetsboghandler C. M. Reitzel.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1814.

13. Titelblad til BA. Naturlig størrelse

Ved en intern kollation af 3 eksemplarer af BA er der ikke konstateret afvigelser. De benyttede eksemplarer er:

- A** Søren Kierkegaard Forskningscenterets arbejds eksemplar, tilhørende G.E.C. Gads Forlag (tidligere hos dr.phil. h.c. Gustaf Bernström, Göteborg).
- B** Det kongelige Biblioteks eksemplar, katalogsignatur 14, - 87, 8°. Ex. 1, revisionsnr. 01497.
- C** Det kongelige Biblioteks eksemplar, katalogsignatur 14, - 87, 8°. Ex. 2, revisionsnr. 01499.

2. Manuskripter

Til BA findes følgende manuskripter bevaret, alle i Kierkegaard Arkivet (KA) på Det kongelige Bibliotek. Rækkefølgen afspejler tilnærmelsesvis den orden, hvori de tidligere udgivere af *Pap.* har efterladt materialet. En redegørelse for tilblivelseskronologien, som udgiverne af *SKS* forstår den, meddeles nedenfor i afsnit 3.

BA	1	Kladde til BA, fordelt på 9 hæfter, i alt 125 blade.* Alle hæfter er udvendig forsynet med en etiket; hæfte 1-8 bærer påskriften »Om Begrebet 'Angest'. / N ^o 1«, »Om Begrebet 'Angest'. / N ^o 2« osv. I alle hæfter findes på omslagets forreste inderside en trykt etiket med »N.C. Møller / Bogbinder / Ulfeldsplads N ^o 97«. Hæfte 1 er med blæk pagineret I-XIX på bl. [2]-[11r], 1-6 på bl. [12]-[14]; i

hæfte 2 fortsætter pagineringen med 7-17 på bl. [1]-[6r], hvorefter pagineringen af hæfterneophører.

Papir: groft koncept. Mål: 165-167 x 199-201 mm.*

- 1.1 Hæfte 1. Kladde til første del af »Indledning«. Overskrift på bl. [1r]: »*Om / Begrebet Angest. / En slet og ret psykologisk Overveielse i Retning af / det dogmatiske Problem om Arvesynden. / af S. Kierkegaard / M:A:*«.
- Kladdehæfte i 4° med omslag af brunt glanspapir, i alt 14 blade. Bl. [1] og [11v] er ikke pagineret. Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser. På omslagets forreste inderside og på bl. [1r] findes flere udkast til motto, på bl. [1v] et udkast til dedikation. I hæftet findes overskrifterne: »*Forord*« (bl. [2r]/s. 1) og »**Indledning.** / ~~Hvilken Forstand den hele Overveielse har~~ *Psychologisk Interesse / I hvilken Forstand Overveielsens Gjenstand er en Opgave for Psychologiens Interesse, og i hvilken Forstand den efter at have været Psychologiens Opgave og Interesse peger hen til netop til Dogmatiken*« (bl. [12r]/s. 1). Mange korrektioner.
- Mellem hæftets blade findes 2 lapper indlagt:
- 1.1.1. 1 lap af blad i 4°. Lappen er mærket »Ad pag. XI«. Papir: blåligt post-velin. Mål: 136 x 215 mm. Lappen har spor efter sammenfoldning. Den ene side er ubeskrevet. Få korrektioner.
- 1.1.2. 1 lap af blad i 4°. Lappen er ikke mærket, men teksten udgør en fortsættelse af en note på bl. [14r]/s. 5 i ms. 1.1. Papir: blåligt post-velin; vandmærke: J Whatman Turkey Mill 18[...]. Mål: 136 x 214 mm. Lappen har spor efter sammenfoldning. Den ene side er ubeskrevet. Få korrektioner.
- (Pap. V B 47,11) (B-fort. 417; Pap. V B 49,5) (Pap. V B 42-49,6)
- 1.1
- 1.2 Hæfte 2. Kladde til sidste del af »Indledning«.
- Kladdehæfte i 4° med omslag af gult glanspapir, i alt 9 blade. Bl. [6v]-[9] er ikke pagineret. Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten få tilføjelser. Hæftet har oprindeligt bestået af 14 blade, men de sidste fem er bortklippet. På flere af de tiloversblevne bladrester ses enkelte bogstaver. Mange korrektioner. Teksten på bl. [9v] er slettet med tætte blækkløkker og kraftige blækstreger.
- (Pap. V B 49,7-15 + 50-51)
- 1.2
- 1.3 Hæfte 3. Kladde til »Caput I«.
- Kladdehæfte i 4° med omslag af orange glanspapir, i alt 14 blade. Ingen paginering. Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten få tilføjelser. Hæftet rummer følgende overskrifter; på bl. [1r]: »*Caput I. / Angest som Arvesyndens Forudsætning og som forklarende Arvesynden retrogradt i Retning af dens Oprindelse*« og »§ 1. / Historiske Antydninger med Hensyn til Begrebet 'Arvesynd'«. På bl. [4r]: »§ 2. / Begrebet den første Synd«. På bl. [8r]: »§ 3. / Om Begrebet Uskyldighed«. På bl. [10v]: »§. / Begrebet Syndefald«. Og på bl. [13v]: »§ / Begrebet Angest.« En optegnelse, skrevet på langs af omslagets forreste inderside, er slettet med blyant. En del korrektioner.
- Mellem hæftets blade findes 1 lap indlagt:
- 1.3.1. 1 lap, klippet af et blad. Lappen er mærket: »ad pag.« med indvisningstegn. Der er tale om en anmærkning til bl. [12r] i ms. 1.3, hvor der efter et indvisningstegn står: »cfr en Lap.«

- Papir: blåligt post-velin.
Lappen har spor efter sammenfoldning.
Den ene side er ubeskrevet.
(Pap. V B 52-53,9)
- 1.3
- 1.4 Hæfte 4. Kladde til slutningen af »Caput I« og dele af »Caput II«.
Kladdehæfte i 4° med omslag af sort glanspapir, i alt 16 blade.
Ingen paginering.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser. På bl. [4r] overskriften: »§. / Angest som Arvesyndens Forudsætning og som forklarende Arvesynden retrogradt i Retning af dens Oprindelse.« På bl. [10r] findes øverst ved siden af overskriften »Caput II / Angest forklarende Synden Arvesynden progressivt« en tilføjelse med blyant: »Angest som Arvesynden«. På bl. [12v] overskriften: »§ 1. / Objektiv Angest«. Mange korrektioner. Midt på bl. [5v] er tre linier slettet med tætte blækløkker.
(Pap. V B 53,10-19)
- 1.4
- 1.5 Hæfte 5. Kladde til »Caput II«.
Kladdehæfte i 4° med omslag af blå glanspapir, i alt 16 blade.
Ingen paginering.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser. På bl. [1r] overskriften: »§ 2. / Subjektiv Angest.« På bl. [3v] overskriften: »A. Følgen af Generations Forholdet.«
En optegnelse med blyant i marginen på bl. [14v].
Mange korrektioner.
(Pap. V B 53,20-33)
- 1.5
- 1.6 Hæfte 6. Kladde til slutningen af »Caput II« og begyndelsen af »Caput III«.
Kladdehæfte i 4° med omslag af lilla papir, i alt 14 blade.
Ingen paginering.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten få tilføjelser. Bl. [9r]-[14v] er dog foldet i to lige store spalter. På bl. [1r] overskriften: »b) det historiske Forhold.« På bl. [8r] overskriften: »Caput III / Angest som Syndens Følge i den Enkelte.« Sammesteds i yderspalten en redigeringsbemærkning: »Dette bliver at bruge som Indledning til IV kapitel« (jf. ms. 1.8). På bl. [1v] på langs i marginen og på bl. [2v] nederst tilføjelser med blyant.
Mange korrektioner.
(Pap. V B 53,34-38 + 54-55,7)
- 1.6
- 1.7 Hæfte 7. Kladde til »Caput III«.
Kladdehæfte i 4° med omslag af rødbrunt glanspapir, i alt 12 blade.
Ingen paginering.
Bladene er foldet på langs i to lige store spalter, inderspalten rummer tekst, yderspalten få tilføjelser. På bl. [4r] er i yderspalten med blyant noteret overskriften: »§ 1 / Aandløshedens / Angest«. Under »§ 1« har SK med blæk tilføjet »Aandsfraværelsens / og«. På bl. [7r] overskriften: »§-1 § 2 / Angest dialektisk bestemmet som i Retning af Skjebne«. Korrektionen er foretaget med blyant. På bl. [12v] overskriften: »§ 2. / Angest dialektisk bestemmet i Retning af Skyld.«
Mange korrektioner.
(Pap. V B 55,8-20)
- 1.7
- 1.8 Hæfte 8. Kladde til »Caput III« og begyndelsen af »Caput IV«, samt udkast til en del af »§ 2« i »Caput IV«.

Kladdehæfte i 4° med omslag af sort glanspapir, i alt 16 blade.
Ingen paginering.
Bladene er foldet på langs i to lige store spalter, inderspaltten rummer tekst, yderspaltten tilføjelser. På bl. [6r] en overskrift: »§ 3. / Angest for det Onde.« På skrå i yderspaltten overskriften: »Cap. IV. Syndens Angest eller Angest som Syndens Følge i den Enkelte.« På skrå herunder en redigeringsbemærkning: »Her bruges hvad der findes i Hefte 6 som Indledning til Cap. III., samt hvad der fra det Sted i Hefte 6 er noteret med rødt Blyandt« (jf. ms. 1.6). På bl. [7r] overskriften: »§ 1. / Angest for det Onde«. På bl. [11r] overskriften: »§ 4. / Angest for det Gode. (Det Dæmoniske).« På bl. [7r] i yderspaltten, bl. [11r] samt på omslagets bageste inderside findes optegnelser med blyant.
Mange korrektioner, en enkelt med blyant på bl. [8v].
(Pap. V B 55,21-26 + 56-60)

1.8

Unummereret hæfte. Kladde og udkast til »§ 2« af »Caput IV«.
1.9 Kladdehæfte i 4° med omslag af lilla papir, i alt 14 blade.
Ingen paginering.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspaltten tilføjelser. Bl. [6]-[14] er ubeskrevet. På bl. [4] en overskrift: »Friheden religieust tabt.«
På omslagets forreste inderside en optegnelse med blyant.
Mange korrektioner. På bl. [5r] er flere ord slettet med tynde blækstreger. Bl. [4v] er slettet med blyant.
(Pap. V B 60-70)

1.9

(L-fort. 387 + B-fort. 417; KA, B pk. 15, læg 1; Pap. V B 42-70)

1

2 Hæfte med påskriften »Vocalisationer / til / Om Begrebet Angest. / loquere ut videam te.«

2

Kladdehæfte i 4° med omslag af sort glanspapir, i alt 16 blade. På hæftets forreste inderside findes en trykt etiket med »N.C. Møller / Bogbinder / Ulfeldsplads N° 97«.
Ingen paginering.
Papir: groft koncept. Mål: 167 x 200 mm.
Bl. [1], [2v] og [5r]-[16] er ubeskrevet.
Få korrektioner.
(B-fort. 420; KA, A pk. 45; Pap. V A 102-108; jf. tillæg i afsnit 6)

2

3 Renskrift af BA. Det fremgår af sættermarkeringer, at renskriften tillige har fungeret som trykms. Renskriften består af 83 blade. Oprindeligt har den omfattet 87 blade, men seks blade (de oprindelige bl. [3]-[8] med pagineringen [I]-[XII]) er udtaget af SK og erstattet af de nuværende bl. [3]-[4]. De udtagne blade blev ompaginert og anvendt som forord nr. VII i *Forord* (jf. tekstredøgørelsen hertil, s. 550-552). Ms. rummer 9 dele, fordelt således:

3.1

Titelblad, motto og dedikation. Overskrift: »~~Om~~ / Begrebet Angest.«

½ beklippet blad + 1 blad i 4°.

Ingen paginering.

Papir: svært, ribbet; vandmærke: cirkelformet, i randen ordene PRO PATRIA EIUSQUE LIBERTATE. I midten en kronet løve med tordenkile og stridsøkse, stående på en sokkel med bogstaverne VRYHEID. Foroven en krone, der ender i et træ. Desuden bogstaverne C & I Honig. Mål: 217 x 270 mm. Grønt sprængt snit.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspaltten få tilføjelser. En blækstreg langs den beklippede kant på bl. [1r] tyder på, at den fjernede del har været beskrevet. Bl. [2v] er ubeskrevet. På bl. [2r] en tilføjelse med blyant: »Min Beundring, mit Savn«.
Få korrektioner. »Om« på bl. [1r] og »S.K.« på [1v] er slettet med blyant.

- 3.1 (Pap. V B 72,1-3)
- 3.1 »Forord«.
- 3.2 1 folioark, i alt 2 blade i 4°.
Bl. [1] er pagineret I-II, bl. [2] er upagineret.
Papir: post-velin; vandmærke: J Whatman 1838. Mål: 204 x 255 mm.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser. Bl. [2v] er ubeskrevet.
Mange korrektioner. På bl. [1r] er tre fjerdedele af teksten slettet, dels ved udstregning, dels sirligt med blækløkker. Nederst en sletning med blyant. På nederste halvdel af bl. [1v] er et større tekststykke slettet med blyant; et nyt tekststykke med indvisningstegn på bl. [2r] erstatter dette; heri en sletning med blæk.
- 3.2 (Pap. V B 72,4-5)
- 3.3 »Indhold«.
- 3.3 1 blad i 4°.
Papir: som ms. 3.1. Mål: 216 x 271 mm.
Bladet er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten margin. Bl. [1v] er ubeskrevet. I modsætning til de øvrige kapitler er deltitlen til »Caput V« ikke anført.
Få korrektioner.
- 3.3
- 3.4 »Indledning«, »Caput I« og begyndelsen af »Caput II«.
- 3.4 2 blade + 1 sammenhæftning a 5 folioark + 6 blade + 1 folioark + 3 blade, i alt 23 blade i 4°.
Bladene er pagineret 2-46. Bl. [1r] er upagineret.
Papir: som ms. 3.1. Mål: 215 x 271 mm. Sammenhæftningen har hæftesnor af sejl garn.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser. På s. 46 findes overskriften: »~~Sectio 1.~~ / ~~Begrebet Angest.~~ / § 1 / Objectiv Angest.«
Mange korrektioner.
- 3.4 (Pap. V B 72,6-9)
- 3.5 Sidste del af »Caput II«, »Caput III« og begyndelsen af »Caput IV«.
- 3.5 16 blade + 2 folioark + 6 blade, i alt 26 blade i 4°.
Bladene er pagineret 47-98.
Papir: ribbet; vandmærke: en musling samt ordene Holland og C & I Honig. Mål: 217 x 265 mm.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser. På s. 80 en understregning med blyant.
Mange korrektioner. På s. 49 en sletning med blyant og på s. 72 en længere note i marginen slettet med blyant.
- 3.5 (Pap. V B 72,10-12)
- 3.6 Tilføjelser til noter til »Caput III«.
- 3.6 1 folioark, i alt 2 blade i 4°.
Ingen paginering.
Papir: gulligt koncept. Mål: 171 x 209 mm.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten få tilføjelser. På bl. [1r] står øverst: »ad pag. 73 nederst, i Noter« og på [2r] står: »ad pag. 81.«
Mange korrektioner.
- 3.6 (Pap. V B 72,13-16 + 72,18)

- 3.7 Dele af »Caput IV«.
5 blade + 1 folioark + 3 blade, i alt 10 blade i 4°.
Bladene er pagineret 99-118.
Papir: som ms. 3.5. Mål: 219 x 266 mm.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser.
Mange korrektioner, en med blyant på s. 118.
(Pap. V B 72,20-23)
- 3.7
- 3.8 Sidste del af »Caput IV« og begyndelsen af »Caput V«.
9 blade i 4°.
Bladene er pagineret 119-136.
Papir: som ms. 3.1. Mål: 215 x 272 mm.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser.
Mange korrektioner. På s. 121 og s. 134-135 sletninger med blyant. Mere end halvdelen af s. 128 er slettet med blækløkker, en note i marginen er slettet med blyant. En fjerdedel af s. 129 er slettet med blyantstreger og blækløkker.
(Pap. V B 72,24-33)
- 3.8
- 3.9 Sidste del af »Caput V«.
1 sammenhæftning a 4 folioark, i alt 8 blade i 4°.
Bladene er pagineret 137-143. De sidste 9 sider er upagineret.
Papir: som ms. 3.1 (dog uden grønt snit). Mål: 215 x 271 mm.
Bladene er foldet på langs, en bred inderspalte rummer tekst, yderspalten tilføjelser. S. [144]-[157] er ubeskrevet.
Mange korrektioner. På s. 143 en sletning med blækløkker.
(L-fort. 387; KA, B pk. 15 læg 3; Pap. V B 72)
- 3.9
- 3

3. Tilblivelseshistorie

Manuskripterne til *BA* er velbevaret, og der er ikke grund til at tro, at afgørende ms.-materiale er gået tabt. På den baggrund er det muligt forholdsvis præcist at rekonstruere skriftets tilblivelseshistorie, fra SK skrev de første udkast, til bogen blev trykt.

Af titelbladet ses, at *BA* er en psykologisk overvejelse i retning af det dogmatiske problem om arvesynden. I skriftet behandles to grundproblemer: angst og arvesynd. Det særegne er, at SK sætter det psykologiske spørgsmål om angst og det dogmatiske spørgsmål om arvesynd i forbindelse med hinanden. En optegnelse i journalen JJ viser, at han allerede i 1842 tænkte på at behandle de to begreber under et:

Nu har man ofte nok udviklet Arvesyndens Væsen, og dog har man manglet en Hovedcategory – det er *Angst*, dette er den egl. Bestemmelse deraf; Angst er nemlig en Attraae efter hvad man frygter, en sympathetisk Antipathie; Angst er en fremmed Magt der griber Individet, og dog kan man ikke løsrive sig derfra, og vil det ikke, thi man frygter, men hvad man frygter det attraaer man. Angst gjør nu Individet afmægtigt, og den første Synd skeer altid i Afmagt; den mangler derfor tilsyneladende Tilregnelighed, men denne Mangel er den egl. Besnærelse.*

Optegnelsen er nedskrevet mellem maj og december 1842. På det foregående blad findes i øvrigt to udaterede optegnelser.* Den første handler om kvindens angst og blev senere integreret i *BA*. Den anden er et citat af J.G. Hamann, som SK anvendte i en note i bogens slutning (*SKS* 4, 460).

At optegnelsen i JJ udgør et vigtigt forlæg til *BA*, fremgår af en senere optegnelse i et bind mærket »Philosophica«. Her henviser SK til JJ og skriver:

Cartesius (i hans Opsats de passionibus) gjør rigtig opmærksom paa, at admiratio ingen Modsætning har (cfr. artic: LIII.). Ligeledes at cupiditas ikke bør have sin Modsætning i aversio; men ingen Modsætning bør have (cfr. artic. LXXXVII.). Dette er mig af Vigtighed for min Theorie af Angst. cfr. JJ. bagfra p. 3.*

Ovenstående optegnelse, der formodentlig er skrevet i december 1842, blev senere indarbejdet i *BA* (*SKS* 4, 445 noten). Både den og optegnelsen i *JJ* rummer foreløbige formuleringer af det, der senere blev til bogens velkendte bestemmelse af angst: »Angest er en *sympathetisk Antipathie* og en *antipathetisk Sympathie*« (*SKS* 4, 348). Det vigtigste er dog, at *SK* på dette tidspunkt tydeligvis har arbejdet med en teori om angst, en teori hvis hovedpointe var forbindelsen mellem angst og arvesynd.*

Med undtagelse af det oprindelige forord (jf. ms. 3) til *BA*, der er påtegnet »Kjøbenhavn 1844«, har *SK* hverken dateret kladden eller renskriften. Overgangene mellem de enkelte kladdehæfter bærer præg af kontinuitet, hvilket vidner om en hurtig og sammenhængende udarbejdelse. Selv overgangen mellem ms. 1.8 og det unummererede ms. 1.9 er flydende. Alt tyder på, at kladden er blevet udarbejdet inden for en kort periode. Det bekræftes af en påtænkt, men aldrig anvendt efterskrift til bogen, hvori *SK* bemærker, at »nærværende Skrift er udarbejdet temmelig hurtigt« (ms. 1.1, s. XIX). En absolut datering af mss. kan ikke gives, men en række forhold kan kaste lys over, hvornår *BA* blev til.

I hæfte 2, bl. 3v/s. 12-14 henviser *SK* i en note til både »det af Johannes de Silentio udgivne Skrift: Frygt og Bæven. (Kjøbh. 1843.)« og til »'Gjentagelsen' et Forsøg i den eksperimenterende Psychologie af Constantin Constantius (Kjhb. 1843.)«. Anlægget i sidstnævnte omtales udførligt. Begge skrifter udkom 16. okt. 1843. Da hæfte 2 (ms. 1.2) er en umiddelbar fortsættelse af hæfte 1 (ms. 1.1), kan kladden ikke være påbegyndt før 16. okt. 1843.

Andre forhold synes at bekræfte, at *SK* har arbejdet med kladden i slutningen af 1843. Af hans papirer ses, at han i de sidste måneder af 1843 havde planer om at udgive en nytårgave med titlen: »Nytårgave af Nicolaus Notabene udgivet til Bedste for Asylerne. Kjøbenhavn 1844.«* Bogen skulle, som traditionen krævede det, udkomme i december, dvs. december 1843. *SK* opgav dog at skrive den. Hvornår vides ikke. En bemærkning på det omslag, hvori han anbragte de forskellige udkast til nytårgaven, viser, at han, da J.L. Heiberg i december udgav sin nytårgave *Urania. Aarbog for 1844*,* atter tog udkastene frem:

Hvis jeg ikke havde haft Alvorligere at bestille, kunde det have været ret moersomt, nu da det netop viser sig, at ved dette Nytaar er alt bleven særdeles elegant og nitid og tillige intetsigende og ubetydeligt.*

Foranlediget af Heibergs udgivelse har *SK* sikkert et kort øjeblik tænkt på den interessante situation, der kunne være opstået, hvis han også havde udgivet en nytårgave. Men han var tilsyneladende optaget af andre ting og henlagde endnu engang de skitser, der siden skulle vise sig anvendelige i en anden sammenhæng.* Om end *SK* ikke nævner det, så skyldtes travlheden sandsynligvis, at han var i færd med at udarbejde kladden til *BA*.

Af kladden til nytårgaven ses, at et af bogens afgørende temaer skulle have været »Distinctionens Tid«.* Men da nytårgaven ikke blev til noget, lod *SK* temaet indgå i *BA*. Det fremgår af såvel hæfte 1 (ms. 1.1, omslagets forreste inderside og bl. [1r]) som hæfte 7 (ms. 1.7, bl. [5v]). Det blev til bogens motto og en kritik af samtidens manglende sans for at holde begreberne adskilt.

SK har formodentlig arbejdet på *Fire opbyggelige Taler* i oktober og første halvdel af november 1843. Hæftet med talerne udkom 6. dec. Har der været tale om en normal arbejdsdag, er manuskriptet på 84 tryksider blevet indleveret til sætteriet medio november. Det betyder, at december 1843 er det mest sandsynlige begyndelsestidspunkt for *BA*, hvilket bekræftes af bemærkningen på det førnævnte omslag og den skitserede forbindelse til den påtænkte nytårgave. Tilbage står spørgsmålet om, hvornår han lagde den ufærdige kladde (jf. nedenfor) til side.

I det sidste hæfte (ms. 1.9, bl. [5r]) omtaler *SK* en Albertus Magnus* og skriver herunder: »cfr. etsteds i Journalen«. *B-fort.* 368 viser, at der i journalen *JJ*, s. 95, har eksisteret en optegnelse om Albertus Magnus. Den er nu gået tabt, men ved at sammenholde oplysningen fra *B-fort.* med de øvrige optegnelser i *JJ* kan den dateres til januar 1844. Den 13. feb. indleverede *SK* *To opbyggelige Taler* til sætteriet.* De udkom 5. marts.* Især den første af de to taler »At bevare sin Sjel i Taalmodighed« er tydeligvis inspireret af arbejdet med kladden til *BA*. I februar udarbejdedes desuden et efterskrift til *Enten - Eller*.* Det blev dog aldrig trykt. I samme tidsrum skrev *SK* en dimisprædiken, der blev holdt i Trinitatis Kirke 24. feb.* Først i marts blev udarbejdelsen af *Philosophiske Smuler* påbegyndt.* På baggrund heraf må det anses for sandsynligt, at kladden (mss. 1.1-1.9) blev lagt til side i januar 1844. Kladden er formodentlig blevet til i december 1843 og januar 1844.

Kladden er på en lang række punkter blevet redigeret. Oprindeligt bestod »Caput III« af de fire paragraffer, der i førstetrykket udgør »§ 2« og »§ 3« af »Caput III« samt »§ 1« og »§ 2« af »Caput IV« i den

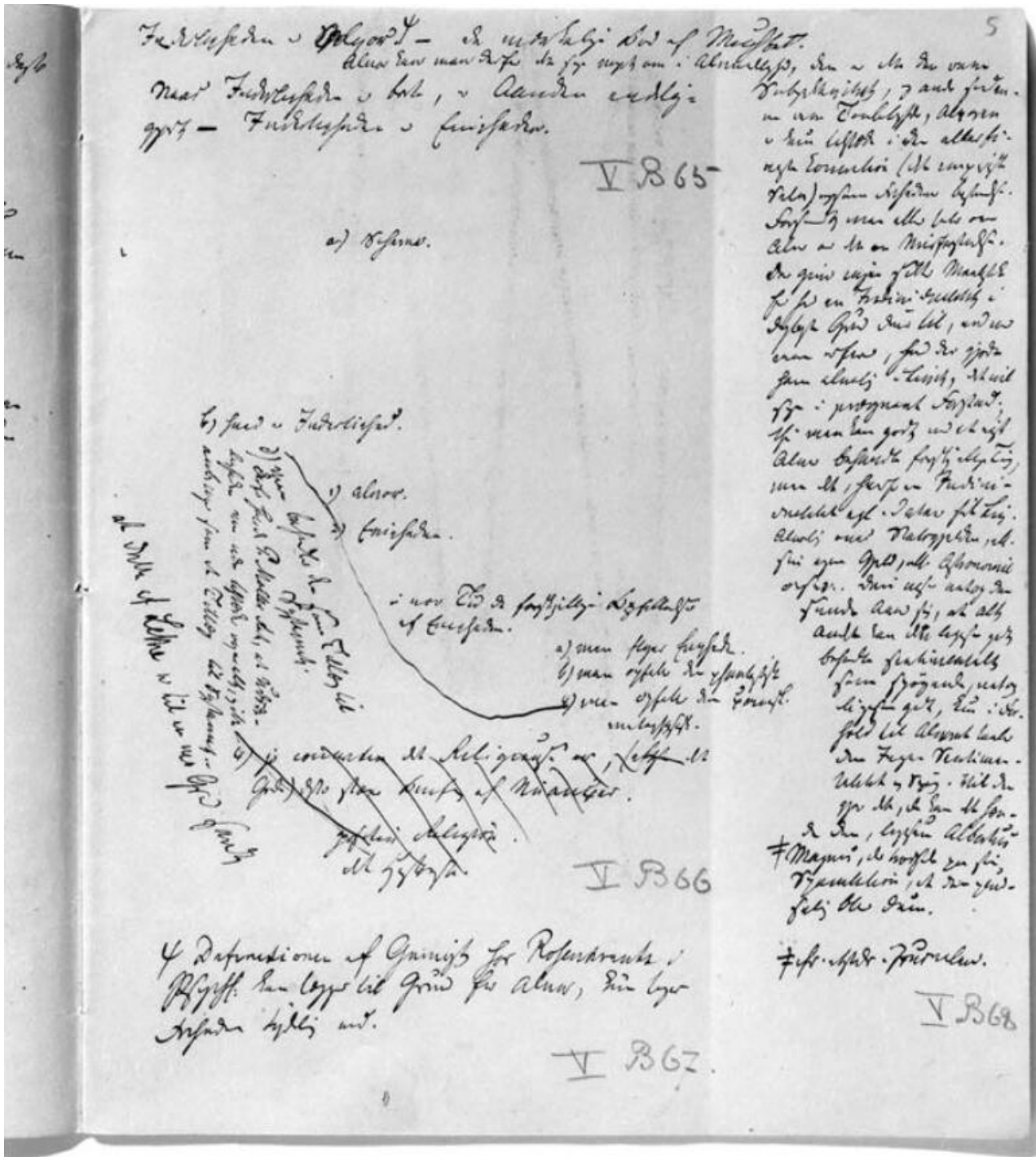
nævnte rækkefølge. Senere besluttede SK, at »Caput III« skulle bestå af tre paragraffer, at den første paragraf skulle bære overskriften: »Aandløshedens Angest« (ms. 1.7, bl. [4r]), og at det tekststykke, der oprindeligt var tænkt som indledning til »Caput III«, skulle indlede »Caput IV« (jf. ms. 1.6, bl. [8r] og ms. 1.8, bl. [6r]). Under redigeringen forbedrede han på en række punkter teksten. Eksempelvis tilføjede han på langs af et blad i hæfte 7: »Overalt skal staae: Aandløshed istedenfor Trivialitet« (ms. 1.7, bl. [5r]). Herudover er nogle overskrifter redigeret og flere bemærkninger, der senere indgik i renskriften, tilføjet; eksempelvis ms. 1.5, bl. [14v].

Spørgsmålet er, hvornår denne redigering har fundet sted. Vi ved, at den færdige renskrift af *BA* sammen med renskriften af *Forord* blev indleveret til Bianco Luno 18. maj, ikke af SK, men af cand.jur. J.F. Giødwad (jf. nedenfor, s. 332).^{*} Teoretisk set betyder det, at renskriften kan være blevet til i tidsrummet mellem januar og midten af maj 1844. Det er dog ikke sandsynligt, at SK har beskæftiget sig med manuskriptet i februar og marts. Det mest sandsynlige er, at han i april er vendt tilbage til arbejdet med *BA* og har ønsket at skaffe sig et overblik over den foreliggende kladde. Han har derfor gennemlæst og redigeret den og først derefter påbegyndt renskrivningen. Flere forhold synes at bekræfte dette.

En optegnelse i journalen JJ (*Pap. V A 13*), der kan dateres til april, viser, at SK i dette tidsrum arbejdede med kladden. I det tidligere nævnte efterskrift til *BA* (ms. 1.1, bl. [11v]) beklager han sig over tidens filosoffer og »deres hele tomme kun af Løfters usunde Beruselse opdunstede Væsen«. Denne passage genfindes i optegnelsen i JJ (s. 108). Her noterer han: »Berusede i Løfters usunde Bedunstelse«. Passagen blev ikke anvendt, hverken i *BA* eller *Forord*, men det forhold, at SK noterer passagen fra kladden i journalen JJ, bekræfter, at han i april har redigeret kladden med henblik på renskrivning.

Af ms. 1, bl. [1r], ses, at SK oprindeligt havde tænkt sig at udgive *BA* i eget navn – endog med angivelse af sin titel magister artium. I renskriften er både titelbladet og dedikationen ændret. Den oprindelige titel var »Om Begrebet Angest«, men i renskriften er »Om« udstreget med blyant. Herudover er det blad (ms. 3.1, bl. [1]), hvorpå titlen er nedfældet, klippet midt over. Den nederste del er nu forsvundet. På den øverste del stod titel og deltitel, og nederst til højre har SK tilføjet: »Vigilius Haufniensis«. At der er tale om en tilføjelse, ses af, at der lige under deltitlen, over den beklippede kant, står et »af«. Af renskriften til *Gjentagelsen*, *Frygt og Bæven*, *Philosophiske Smuler* og *Forord* fremgår, at det var SKs praksis at udfærdige titelbladet således, at forfatternavnet stod centreret neden under dette »af«. Der kan derfor ikke være tvivl om, at den nederste del af titelbladet har båret SKs navnetræk. Ændringen er utvivlsomt sket, kort før manuskriptet blev afleveret til sætteren.^{*} Hertil kommer, at SK på bladets versoside først har underskrevet mottoet: »S. K.«. Siden slettede han sine initialer, og først i korrektoren forsynedes mottoet med underskriften Vigilius Haufniensis. Også dedikationens ordlyd blev ændret i sidste øjeblik. I renskriften (ms. 3.1, bl. [2r]) har SK markeret, at ordene »Min Ungdoms Begeistring; min Opvaagnens mægtige Basune; min Stemnings forønskede Gjenstand; min Begyndens Fortrolige; min tabte Ven; min savnede Læser« skal udgå og erstattes af det kortere: »min Beundring, mit Savn«. Det er unægtelig særpræget, at en bog med en trykt dedikation fremstår i den pseudonyme og ikke den virkelige forfatters navn.^{*}

Til dele af »Caput IV« foreligger en kladde, der sidst i hæfte 9 (ms. 1.9, bl. [5r]) munder ud i spredte udkast (se illustration 14

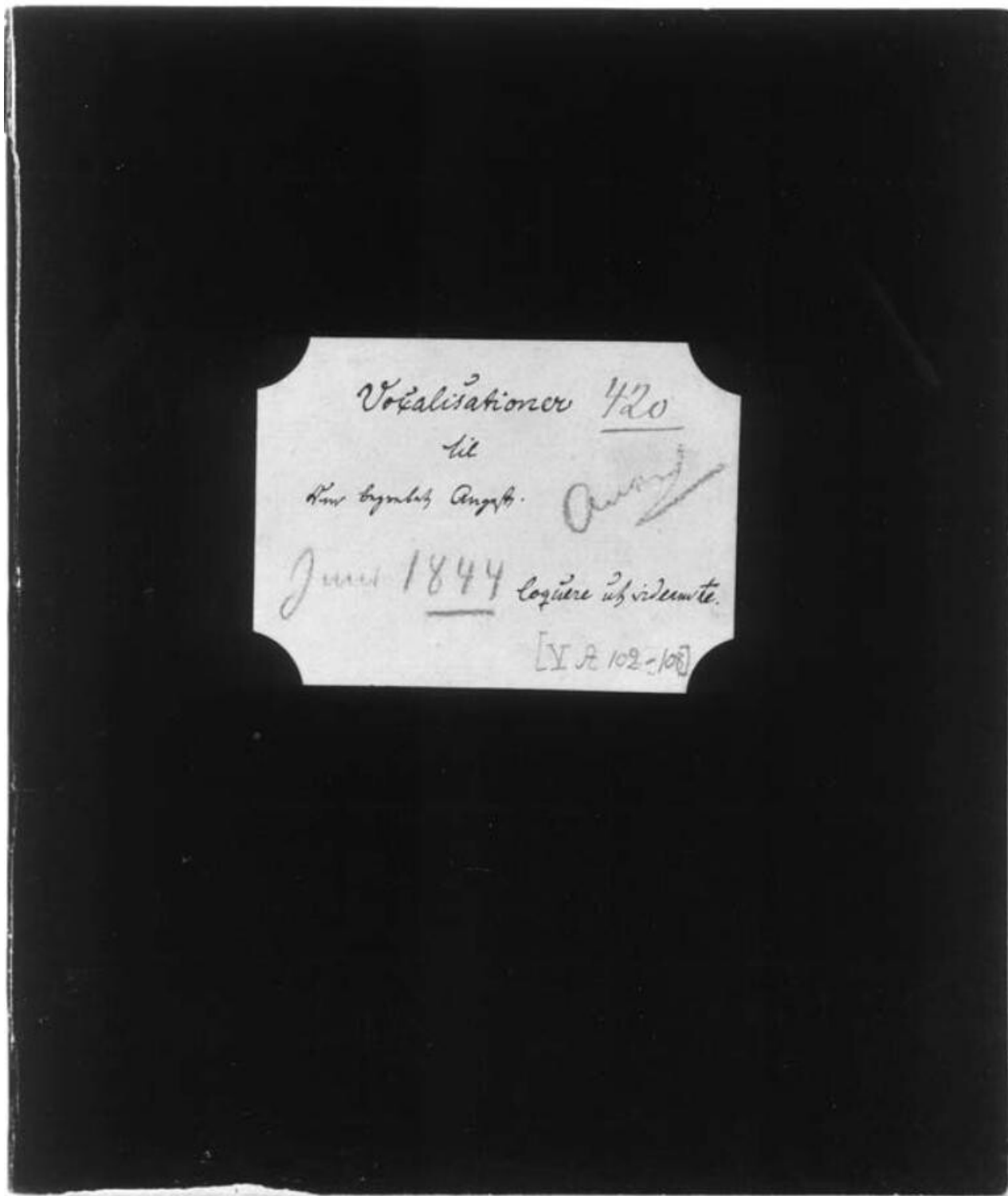
14. Spredte udkast til »Caput IV«, ms. 1.9, bl. [5r]).Der findes ingen kladde til »Caput V«. Man kunne umiddelbart formode, at et eller flere hæfter indeholdende kladden til denne sidste del af bogen er gået tabt. Langt mere sandsynligt er det imidlertid, at SK har udarbejdet dele af »Caput IV« og hele »Caput V« direkte i renskriften, uden kladdeforlæg. Et blik på ms. 3.5, s. 98, og mss. 3.7-3.9 bekræfter, at disponeringen af bogens sidste afsnit ikke har været klar under renskrivningen. Et eksempel er ms. 3.8, s. 119-121, hvor SK skal uddybe dæmoniens forskellighed. I renskriften står: »Denne Forskjellighed vil jeg nu betragte under følgende tre Rubrikker: Friheden tabt dyrisk, Friheden tabt intellectuelt, og Friheden tabt religiøst« (ms. 3.8, s. 119). De tre afsnit blev under renskrivningen - det fremgår af en tilføjelse i marginen - slået sammen til to. Et bemærkelsesværdigt kort afsnit: »I. Friheden tabt somatisk-psychisk« og et bemærkelsesværdigt langt afsnit: »II. Friheden tabt pneumatisk« (SKS 4, 437ff.).

Der er andre tegn på, at bogens to sidste kapitler er blevet til under renskrivningen. Af renskriftens indholdsfortegnelse (ms. 3.3) ses, at SK enten har glemt at anføre overskriften på det sidste hovedafsnit »Angest som frelsende ved Troen« eller først i sidste øjeblik har skrevet dette. At det sidste sandsynligvis er tilfældet, fremgår af renskriften til »Caput II«. I dette kapitel berører SK problemet om synd og frelse og skal henvise til et senere kapitel herom, men henvisningsparentesen er tom (ms. 3.4, s. 43; Pap. V B 72,7). På det tilsvarende sted i kladden (ms. 1.4, bl. [11v]; Pap. V B 14) havde SK i parentes anført: »Dette skal det tredje Capitel udførligere behandle.« Men »Caput III« kom ikke til at handle om tro og angst. Det blev

derimod en kompleks udredning af angst i forhold til åndløshed, skæbne og skyld ud fra en grundlæggende bestemmelse af mennesket som en syntese af det timelige og det evige (SKS 4, 388). Der kan næppe være tvivl om, at det problem, der ligger i forholdet mellem tro og angst, har optaget SK meget, men udarbejdelsen af dette sidste kapitel har voldt problemer og er derfor blevet udskudt. På tidspunktet for renskrivningen af »Caput II« havde SK ikke udarbejdet »Caput V«. Derfor kunne han hverken anføre overskriften i indholdsfortegnelsen eller indskrive henvisningen (SKS 4, 358). Begge må være blevet indarbejdet i korrektoren.

I renskriften har ligget et 12 sider langt forord. Det blev ikke anvendt. På manuskriptets første side i øverste højre hjørne skrev SK: »NB. Dette bruges ikke, da det vilde være at distrahere Opmærksomheden fra Sagen. Derfor har jeg skrevet et lille Forord, der skal trykkes med Bogen« (Pap. V B 71). Det forkastede forord, der også findes i kladden (ms. 1.1, s. I-XIX), blev anvendt som forord nr. VII i bogen *Forord*.^{*} Til BA udfærdigede SK – at dømme efter ms. 3.2 ikke uden besvær – et kortere og mere passende forord. Det er sandsynligvis sket i april.

Af særlig interesse for tilblivelseshistorien er det hæfte, der udgør ms. 2. På hæftets forside (se illustration 16

16. Vokalisationshæftet, ms. 2 til BA, omslaget

) ses en etiket med påskriften: »Vocalisationer til Om Begrebet Angest. loquere ut videam te«. Hæftet (herefter vokalisationshæftet) – hvis indhold er trykt som et tillæg, s. 338f. – har samme mål og er af samme type som de øvrige ni hæfter. Udgifterne af *Pap.* antager, at optegnelserne i ms. 2 »sandsynligvis« (*Pap.* bd. V, s. VIII) er nedskrevet efter udgivelsen af *BA*, og anbringer det i kategorien »Løse Papirer« (*Pap.* V A 100-112), men flere forhold taler imod både dateringen og anbringelsen.

Vokalisationshæftet indeholder syv udaterede optegnelser. De falder i to dele. Første del består af vokalisation 1-2, der synes at være skrevet under ovennævnte redigering af kladden, men før renskriften. Anden del består af vokalisation 3-5, der synes at være noteret sideløbende med renskriften. I det følgende sættes vokalisation 1-5 i forhold til kladden og renskriften.

Overskriften til vokalisation 1 lyder: »Exempler til Generations-Forholdets Følge«. Herunder nævnes de litterære og mytiske skikkelser Høgne, Robert le diable* og Merlin samt fem andre eksempler i stikordsform. Hvor de to førstnævnte er knyttet direkte til en bestemt begivenhed, er henvisningen til troldmanden Merlin indirekte. SK anvender ikke Merlin som eksempel, men henviser til en kvinde i en historie om Merlin.* I

»Caput II« findes et afsnit med overskriften: »A. Følgen af Generations-Forholdet« (SKS 4, 367). Indholdet heraf bekræfter, at de to skikkelser og kvinden fra historien om Merlin samt de korte eksempler kunne anvendes i det nævnte afsnit, men kun eksemplet om kvinden blev brugt.

På det relevante sted i kladden (ms. 1.5, bl. [13v]) er hverken Merlin eller kvinden nævnt. I ms. 2 er Merlin nævnt, men en efterfølgende kildeangivelse er ikke afsluttet. Det tyder på, at SK har nedskrevet vokalisation 1, før han påbegyndte renskrivningen. Det er uvist, hvorfor SK kun har anvendt eksemplet fra historien om Merlin; det kunne skyldes, at de to skikkelser Høgne og Robert le diable tidligere var blevet brugt i afhandlingen »Det antike Tragiskes Reflex i det moderne Tragiske« (SKS 2, 154).

I vokalisation 2 nævner SK de engelske forfattere W. Shakespeare og P.B. Shelley.* I kladden figurerer de ikke. I renskriften nævnes de ved navn (ms. 3.7, s. 116), og i førstetrykket lyder passagen: »Om Ordet end er forfærdeligt, om det end er en Shakspeare, en Byron, en Shelley, der bryder Tausheden, Ordet bevarer altid sin forløsende Magt« (SKS 4, 432). Omend SK andetsteds i BA omtaler Hamlet og Macbeth, er dette det eneste sted, han omtaler Shakespeare, og det eneste sted i forfatterskabet han direkte nævner Shelley. Ud fra ovenstående kan der næppe være tvivl om, at vokalisation 1-2 er udarbejdet, efter at han skrev kladden, men før han påbegyndte renskrivningen, altså under den tidligere nævnte redigering. SK har utvivlsomt overvejet at inddrage vokalisation 1-2 som eksempler i renskriften.

I vokalisation 3 henviser SK både til ms. 1.5 og til kladden (mss. 1.1-1.9) generelt. Han skriver: »Her bruges det Anlæg, som findes i N° 5 af de oprindelige Hefter om Angest, samt i Journalen p. 62«. Den journal, der henvises til, er journalen JJ, hvor SK i en udateret optegnelse under overskriften »Exempel paa Dialektik i Retning af Skyld og Uskyld« skriver:

En gl. Vellystning, dog endnu vittig ironisk (en Diplomat) fører nogle unge Piger ind i et Billedgallerie af græsk Skulptur. Der er nogle unge Herrer med i Selskabet. En af de unge Piger, den uskyldigste af dem alle, kommer til at rødme, ikke fordi det forstyrrer hende, men fordi der i den gl. Slyngels Mine er noget der saarer hendes Blufærdighed. Men denne Rødmen undgaaer ikke hans Opmærksomhed, hun læser Dommen i hans Mine, og i det samme seer ogsaa een af de unge Herrer paa hende - hun er krænket, hun kan ikke tale til noget Msk. derom, og hun bliver melancholsk.*

Ud fra de foregående optegnelser i JJ kan det sluttes, at optegnelsen om skyld og uskyld er skrevet efter marts 1843 - sandsynligvis i årets sidste halvdel. Det anlæg, SK henviser til, findes i hæfte 5 (ms. 1.5, bl. [10v]-[11r]), i afsnittet »A. Følgen af Generations Forholdet«. Det blev under renskrivningen (ms. 3.5, s. 57) indarbejdet i BA og fik følgende ordlyd:

Hvad der da kan antages at være anerkjendt i al Erfaring, det vil jeg blot vise ved en experimenterende lagttagelse. Naar jeg tænker mig en ung uskyldig Pige, og nu lader en Mand fæste et attraaende Blik paa hende, da bliver hun angest. Forøvrigt kan hun blive indigneret o.s.v., men først bliver hun angest (SKS 4, 371).

Henvisningen i vokalisation 3 mere end antyder, at SK har overvejet at anvende optegnelsen fra JJ. Men optegnelsen i JJ og kladden i hæfte 5 blev kun til ovenstående korte passage. I øvrigt viser referencen til hæfte 5, at SK må have skrevet vokalisation 3, efter at han havde lagt ms. 1.5 til side. Brugen af udtrykket 'oprindelige' synes også at bekræfte, at der her er tale om overvejelser, som SK gjorde efter udarbejdelsen af kladden (mss. 1.1.-1.9).

At SK betegner kladdehæfterne (mss. 1.1-1.9) som oprindelige, betyder ikke nødvendigvis, at vokalisationshæftet (ms. 2) er skrevet efter udgivelsen af BA, som udgiverne af *Pap.* mener. Det betyder snarere, at SK på det pågældende tidspunkt skelnede mellem det, han tidligere havde nedfældet i kladdehæfterne, og den nu påbegyndte renskrift (mss. 3.1-3.9). Dette bekræftes af vokalisation 4. Under henvisningen »ad p. 64« skriver han:

Det offentlige Fruentimmer, der uden at være forført, besluttede sig som Møe til at være offentligt Fruentimmer, fordi hendes Søstre var det.

S. 64 i renskriften (se illustration 15)

at det skikkelige Forhold endnu ikke forbrænder denne Mænd, thi den første
 gang først gættede, men denne Mænd er dog i sig selv en rigtig
 Mand, og endnu et Skridt: som Mændene forstod sig til det kendte
 Gode blotte en nær Angst.

At det almindelige Mænd ved det endelige Forhold,
 vil den blotte at Mænd og Mændene følge af sig selv. Kvaliteten
 for sig at gøre opmærksom på en personlig Differentiel. Efter det første
 planlægningen er kommen ind i Verden og Fortællingen selv, og de be-
 skæftede sig med Mændene lige over den første Gang som det var i sig
 selv, og som ikke er en til at belysne den Fortælling, at det end-
 ligt er Angst.

Endnu det som skikkelige Differentiel den igennem først
 Mænd blotte at Mænd og Mændene. Dette ligger i det endelige skikkelige For-
 hold til det som skikkelige Angst. I denne Forstand den
 at den skikkelige forstod sig til det kendte. Skikkelige Mændene forstod sig
 i Angsten. Men den en Angst til det endelige Angst: Angsten
 (man vilde, at den skikkelige blotte det som skikkelige, og al den angst at
 skikkelige Angst), og det endelige Angsten skikkelige vil den
 vil den til det kendte. Angsten af det endelige den første og endelige
 og første at endelig. den første den vilde at den første den første og den
 første. Det og endelig den første den første den første, og den
 den skikkelige. I denne Forstand er den første Angsten, og det endelige
 men den igennem skikkelige og skikkelige at det er det skikkelige.
 den Mænd eller Mændene, thi det skikkelige er det endelige den
 endelige Angsten.

Nærmere at udføre dette ved eksperimenterende
 Forstand vil den første, og det endelige. Livet er imidlertid rigt
 nok, naar man blot forstod at see; man behøver ikke at reise til
 Paris og London - og det følger det, naar man ikke kan see.

Angsten den første den første den første den første
 skikkelige den første. Den endelige skikkelige den første den første
 den første, og den første vil den første forstod, at det endelige i Angsten den
 første skikkelige den første, at den første, at det endelige i Angsten
 den første at den første skikkelige den første at den første skikkelige, blotte det
 selv.

15. Renskrift af BA, ms. 3.5, s. 64, hvor SK overvejer at indarbejde vokalisation 4 om fruentimmeret

) udgør en del af afsnittet: »B. Følgen af det historiske Forhold«. I dette afsnit af bogen taler Vigilius Haufniensis om »en misforstaaet historisk Tilegnelse af det Historiske de te fabula narratur, hvorved Pointen, den individuelle Oprindelighed udelades, og Individet uden videre forvexler sig selv med Slægten og dens Historie« (SKS 4, 377). Den ovenstående optegnelse ville, hvilket også gælder for vokalisation 5, have fungeret udmærket i sammenhængen som et eksempel på det nævnte afsnits væsentligste pointe: »at Individet, i Angest ikke for at blive skyldigt men for at ansees skyldigt, bliver skyldigt« (ibid.). Her undlader SK at indarbejde eksemplet i renskriften (ms. 3.5, s. 64):

Nærmere at udføre dette ved eksperimenterende lagttagelse vil jeg ikke her, da det sinker. Livet er imidlertid rigt nok, naar man blot forstaaer at see; man behøver ikke at reise til Paris og London - og det hjælper ikke, naar man ikke kan see.

Ideen til eksemplet med det offentlige fruentimmer synes SK at have fået fra virkelige hændelser. Under optegnelsen om fruentimmeret omtales en pige ved navn Frels og en politiassistent Gøtzher. I et udkast* til »In Vino Veritas«, der senere blev en del af *Stadier paa Livets Vei*, antyder SK, at han har kendt en

politiassistent af dette navn. Han har sandsynligvis hørt om pigen gennem ham. Historien har dog ikke kunnet eftervises.

Alt dette tyder på, at optegnelserne i vokalisationshæftet udgør en billedside til *BA*. En vokalisation er altså et billede, der kan hjælpe læseren til at tilegne sig en tæt og vanskelig tekst. Under redigeringen af kladden og arbejdet med renskrivningen har SK noteret de forskellige eksempler i hæftet og overvejet, om de skulle indgå i *BA*. Nogle blev anvendt, andre ikke. Vokalisation 1-2 synes at være udarbejdet i forbindelse med den tidligere nævnte redigering i april, medens vokalisation 3-5 må være udarbejdet under renskrivningen i april og maj. Optegnelserne i vokalisationshæftet udgør en del af skriftets tilblivelseshistorie.

I lyset af ovenstående kan det konkluderes, at SK har påbegyndt kladden til *BA* efter 16. okt. Der findes ikke belæg for det, men det mest sandsynlige tidspunkt for påbegyndelsen af bogen er december 1843. Hvornår den ufærdige kladder blev lagt til side, vides ikke præcist, men den tidligere nævnte optegnelse om Albertus Magnus og forbindelsen til den første af *To opbyggelige Taler* peger i retning af januar 1844. SK har efter al sandsynlighed påbegyndt gennemlæsningen og redigeringen af kladden samt renskrivningen i april. Samtidig har han skrevet optegnelserne i vokalisationshæftet. Denne tidsangivelse understøttes i øvrigt af den tætte forbindelse, der er mellem *BA* og *Forord*.^{*} En ting synes sikker: Bogen blev afsluttet i stor hast.

4. Udgivelsesmåde

Akterne angående udgivelsen af *BA* er velbevaret. Omstændighederne i forbindelse med forretningsgangen og SKs økonomiske mellemværende med C.A. Reitzel kan derfor rekonstrueres forholdsvis præcist.

Regninger og opgørelser viser, at J.F. Giødwad tog sig af afregningen for *BA* mellem SK og Reitzel.^{*} For ikke at afsløre forfatteren bag pseudonymet Vigilius Haufniensis og Nicolaus Notabene, bad SK Giødwad, der var redaktionssekretær på avisen *Fædrelandet*, om at være mellemmand. Giødwad sørgede personlig for, at de renskrevne manuskripter blev indleveret til sætteren. Det skete som tidligere nævnt 18. maj 1844. Begge bøger lå færdigtrykt 14. juni, og samme dag blev regningen skrevet. Den blev udstedt til Giødwad og lød på 166 rd. 7 sk.^{*} Allerede dagen efter afregnede han med Luno. Beløbet er i Bianco Lunos »Erindringsbog« ved en fejl anført til 167 rd. 7 sk. I korrekturfasen forestod Giødwad formodentlig også forretningerne mellem SK og sætteriet.

Af regningen ses, at *BA* blev trykt i kun 250 eksemplarer. Det lille oplag kan undre. Indtil 1846 udkom de øvrige pseudonyme skrifter i 500 eller 525 eksemplarer. Af en opgørelse, som SK tilsendte C.A. Reitzel sommeren 1847, ved vi, at der i februar 1846 var solgt 157 og i juli 1847 blot 165 af de 250 eksemplarer.^{*} I 1847 blev restoplaget på 85 eksemplarer, tre til bibliotekerne fraregnet,^{*} sammen med en række af SKs øvrige skrifter opkøbt af C.A. Reitzel. Herefter fungerede SK som honorarbogsforfatter, hvilket betød, at han ikke længere var forlægger på sine bøger, men efter aftale med Reitzel fik udbetalt honorar.

Bogen blev ikke den store forretning for SK. Bruttoindtægten for de 165 solgte eksemplarer var 165 rd. Reitzel tog 25% i kommission, men kun af de indtil juli 1847 solgte eksemplarer, dvs. 41 rd. 24 sk. Af regningen fremgår det, at SK betalte 108 rd. 31 sk. for trykning og papir.^{*} Før afhændelsen af restoplaget har han således kun tjent 15 rd. 41 sk. på bogen. Han kunne ved ordinært salg af de resterende eksemplarer, fraregnet 25% kommission til Reitzel på 21 rd. 24 sk., have tjent 63 rd. 72 sk.

Et udateret regnskabsblad, men uden tvivl fra januar 1845, viser, at SK endnu ikke havde modtaget nogen betaling for *BA*.^{*} Af et udateret brev fra 1847 ses, at SK forlangte 40 rd. for restoplaget,^{*} men forhandlingsprotokollen viser, at SK overlod restoplaget til Reitzel for en endnu lavere pris.^{*} Restoplagene af *Frygt og Bæven*, *Gjentagelsen*, *Philosophiske Smuler*, *Begrebet Angest*, *Tre Taler ved tænkte Leiligheder*, *Stadier paa Livets Vei*, *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* samt *En literair Anmeldelse* blev opkøbt for 1200 rd. Det svarer i gennemsnit til 33% af den enkelte bogs oprindelige pris. Overført til regnskabet for *BA* betyder det, at SK ikke fik 40 rd., som han havde forlangt, men kun ca. 28 rd. for de 85 resterende eksemplarer. I alt indbragte bogen ca. 44 rd. SK beholdt dog retten til kommende oplag. I det førnævnte brev, der viser, at han i 1847 forhandlede med Reitzel om prisen for de ikke solgte eksemplarer, bemærkede han til slut: »Det følger da af sig selv, at her bestandigt kun er Talen om Rest-Oplagene, ikke om Eiendoms-Ret til et nyt Oplag.« Det blev dog ikke aktuelt lige med det samme. Der gik otte år, før restoplaget var udsolgt.

5. Anden udgave, 1855

Af en forlagsreklame trykt i den lille pjece, som SK 24. maj 1855 udgav under titlen *Dette skal siges; saa være det da sagt*, ses, at første udgave af *BA* stadig kunne købes for 1 rd. I Reitzels forhandlingsprotokol er det noteret, at SK 9. juli indgik aftale om at lade en ny udgave af *BA* trykke i et oplag på 500 eksemplarer.* Bogen må derfor være meldt udsolgt først på sommeren 1855.

Andenudgaven af *BA* var færdig fra Bianco Lunos Bogtrykkeri 16. aug. 1855. Bogen udkom 20. aug., og prisen var 1 rd. 12 sk.* Formatet er lille oktav, ca. 124 x 195 mm. Omfanget er 172 sider, hvilket svarer til ca. 11 ark.* De første 8 sider er upagineret. Bogen kom på forlaget »C.A. Reitzels Bo og Arvinger«, der – hvad navnet antyder – siden C.A. Reitzels død i 1853 blev drevet af hans to sønner. Fra 1858 hed forlaget atter »C.A. Reitzel«.

SKs honorar er i Reitzels forhandlingsprotokol angivet til »10 rd. per Ark«.* Det vil sige ca. 110 rd. 500 solgte eksemplarer ville give brødrene Reitzel en bruttoindtægt på 562 rd. og 48 sk. Fraregnes SKs honorar og udgifterne til papir og trykning – sidstnævnte beløb kendes ikke, men et overslag på baggrund af regningen fra 1844 siger ca. 150 rd. - har de to brødrers indtjening på andenudgaven af *BA*, hvis den blev udsolgt, været ca. 300 rd.

Ændringer fra første til anden udgave *

På titelbladet af andenudgaven er det angivet, at der er tale om et andet oplag.* Om end udtrykket 'oplag' i vore dage anvendes om en bog, der genoptrykkes uændret, kunne det i samtiden betyde et genoptryk af en første udgave eller en ny og ombrudt udgave. En sammenligning af de to udgaver viser, at der er tale om en ny og ombrudt udgave. Ikke alene er teksten sat med andre typer, også den grafiske opsætning af såvel bogens motto som dedikation er ændret, ligesom der er foretaget visse ortografiske indgreb. Den nye udgave er formodentlig sat efter en lettere tilrettet første udgave. En fuldstændig oversigt over varianter mellem første og anden udgave vil fremgå af den elektroniske version, *SKS-E*.

Der er ikke tegn på, ud over et par optegnelser blandt de løse papirer, at SK har beskæftiget sig meget med udgaven.* Ud over indholdsfortegnelsen, der i anden udgave er forsynet med sidetal, findes en række eksempler på ortografiske ændringer. Fx ændres enkelte steder Kategori -> Kategorie, Kedsommelige -> Kedsommelige. Da den ortografiske norm på SKs tid endnu ikke var fastlagt, er det ikke muligt at afgøre, om ændringerne skyldes SK eller sætteren.

Et sted findes dog en ændring, der umuligt kan tilskrives SK. Teksten, der er at finde i begyndelsen af det meget korte »Caput V«, lyder i førsteudgaven:

og ingen skarpsindig Dommer forstaaer saaledes at examinere ja exanimere den Anklagede som Angesten, der aldrig slipper ham, ikke i Adspredelsen, ikke i Larmen, ikke under Arbeidet, ikke om Dagen, ikke i Natten (SKS 4, 454,28-455,4).

I andenudgaven er det blevet til:

og ingen skarpsindig Dommer forstaaer saaledes at examinere ja examinere den Anklagede som Angesten, der aldrig slipper ham, ikke i Adspredelsen, ikke i Larmen, ikke under Arbeidet, ikke om Dagen, ikke i Natten (B, 165, 8-11)

Der er utvivlsomt tale om en sætterfejl. Det samme ord »examinere« er blevet sat to gange, men derved er teksten berøvet et smukt stillistisk træk og en væsentlig pointe. SK bruger bevidst de to enslydende, men i betydning forskellige ord »examinere« og »exanimere«.* I førsteudgaven markerer denne forskel en stigning. Det ses af det lille »ja«. Denne pointe forsvinder ikke alene i andenudgaven, men også i *SV1*, *SV2* og *SV3*, da tekstgrundlaget for disse udgaver netop er andenudgaven.

Der blev ikke foranstaltet oversættelser af *BA* i SKs levetid.

6. Tillæg

Vocalisationer til
Om Begrebet Angest.
loquere ut videam te.

[Vokalisation 1]

Eksempler til Generations-Forholdets Følge.
Högne. (i de nordiske Fortællinger af Rafn.
Robert le diable. (Schwab Geschichten und Sagen.
Merlin. (Fr. Schlegel. Samtl. W.
Drikfældige Forældres Hang forplantet i Barnet.
Hang til Tyverie.
unaturlige Laster.
Tungsindighed
Vanvid som indtræder i en vis Alder.
[Vokalisation 2]
Enkelte Figurer af Shackspeare.

Cenci af P.B. *Shelley

[Vokalisation 3]

Her bruges det Anlæg, som findes i N° 5 af de oprindelige Hefter om Angest, samt i Journalen p. 62.

[Vokalisation 4]

ad p. 64.

det offentlige Fruentimmer, der uden at være forført, besluttede sig som Møe til at være offentligt
Fruentimmer, fordi hendes Søstre vare det.

Hun heed Frels. (Politi-Assistent Gøtzher * .)

[Vokalisation 5]

Et Forhold mellem Fader og Søn, hvor Sønnen skjult opdager Alt bag ved, og dog ikke tør vide det.
Faderen er en anselig Mand, gudsfrygtig og streng, kun en enkelt Gang, i beruset Tilstand lader han
nogle Ord falde som lader det Forfærdeligste ahne. Anderledes faaer Sønnen det ikke at vide, og tør
aldrig spørge Faderen eller noget Menneske.